

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS

Кочерга С.О.,

orcid.org/0000-0002-0784-6848

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»

Образи визначних історичних осіб, зокрема письменників, у літературі для дітей та юнацтва є важливим чинником пізнання читачами минулого часу та його найяскравіших представників. У цьому аспекті заслуговує уваги постать Лесі Українки, яка посідає чільне серед класиків української літератури. Читацької аудиторія юного віку відзначається особливою специфікою сприйняття тексту, тому її запити є складними для реалізації. За останні десятиліття візія Лесі Українки в літературних творах суттєво змінилася, що стало наслідком утвердження демократичних засад в незалежній Україні.

Мета статті – здійснити аналіз динаміки інтерпретації образу Лесі Українки у художньо-біографічних творах від епохи шістдесятництва до сьогодення та визначити панівні тенденції у цій сфері. Дослідження спирається на методологічний плюралізм, оскільки в ньому літературознавча увага до поетики поєднана з урахуванням біографічної компетентності автора та дидактичної вартості книги. У студії проаналізовано особливості зображення Лесі Українки у текстах радянських письменників К. Граната («Велет розпалює ватру»), М. Олійника («Дочка Прометея»), А. Костенка («Леся Українка»). На їхньому тлі суттєво відрізняються пошуки літераторів останніх десятиліть, які представлені книгами А. Диби («Далека принцеса»), Є. Білоусова («Лесина пісня»), Н. Малетич («Леся. Мандрівний клубочок»). Їхній пафос суголосний поглядам сучасних науковців (Г. Грабовича, О. Забужко), які наполягають на руйнуванні стереотипів радянського зразка, потребі обґрунтувати портрет Лесі Українки як живої людини, що гостро реагувала на антиколоніальні виклики своєї доби та усвідомлювала власну літературну місію.

Дослідження доводить, що письменниками нового покоління значною мірою подолано канонізовані кліше, які панували в умовах ідеологічного тиску. Нині Лесю Українку змальовують переважно у світлі національного укорінення, наголошуючи на її винятковій освіченості, відкритості до всього світу. Її дитинство і підлітковий вік представлено для сучасного юного читача низкою яскравих вражень, які вплинули на світогляд і розвиток літературного таланту майбутньої письменниці.

Ключові слова: література для дітей і юнацтва, читання, фальсифікація, Леся Українка, жанр.

The portrayal of prominent historical figures, including writers, in literature for children and adolescents plays a crucial role in shaping young readers' understanding of the past and its key figures. In this context, the figure of Lesya Ukrainka, a central figure in Ukrainian literature, warrants scholarly attention. Young readers possess distinctive modes of textual perception, which presents challenges in meeting their interpretative expectations. Over the past decades, the literary representation of Lesya Ukrainka has undergone significant transformations, reflecting the broader democratic changes in independent Ukraine.

This article aims to analyse the evolution of Lesya Ukrainka's portrayal in fiction and biographical literature from the 1960s to the present and to identify prevailing trends in this field. The study employs a pluralistic methodology, integrating literary analysis of poetics, biographical insights, and the didactic value of the texts. It examines the depiction of Lesya Ukrainka in works by Soviet-era authors such as K. Granat (*The Giant Kindles the Fire*), M. Oliynyk (*Prometheus' Daughter*), and A. Kostenko (*Lesya Ukrainka*). In contrast, more recent interpretations by contemporary authors, including A. Dyba (*The Faraway Princess*), Ye. Bilousov (*Lesya's Song*), and N. Maletich (*Lesya: A Traveling Globe*), present a markedly different perspective. Their approach aligns with the views of modern scholars such as H. Hrabovych and O. Zabuzhko, who emphasize the necessity of dismantling Soviet-era stereotypes and portraying Lesya Ukrainka as a dynamic historical figure deeply engaged with the anti-colonial struggles of her time and conscious of her literary mission.

The study demonstrates that contemporary authors have largely transcended the canonized clichés imposed by ideological constraints. Currently, Lesya Ukrainka is primarily portrayed through the lens of her national identity, exceptional educational background, and engagement with the global literary landscape. Her childhood and adolescence are presented to modern young readers through a series of vivid impressions that significantly influenced her worldview and literary development.

Key words: children's and adolescent literature, reading, falsifications, Lesya Ukrainka, genre.

Постановка проблеми. Трагування класиків українського письменства в літературі для дітей та юнацтва залишається маловивченим у сучасному літературознавстві. Однак запит на такі тексти не

викликає сумніву, оскільки саме у шкільні роки формується уявлення про знакові постаті української історії та культури, що не можна зводити до біографічних фактів. Розмова з читачем юного

віку має свою специфіку, яка завжди постає викликом для автора. З одного боку, є небезпека ідеалізувати яскраві особистості, з другого, зважаючи на психологію реципієнта-підлітка, – акцентувати увагу на розважальних ефектах, пригодницьких аспектах тощо. Свою роль відіграє епоха, безпосередньо залежна від історичних подій, а також від ідеології, особливо в тоталітарному та авторитарному суспільстві. Найвідоміші книги про українських літературних світоців, з якими ознайомлюються в шкільні роки, написані за радянської доби, що далося взнаки на художньому світі текстів. Так чи так апеляція до соціальних чинників формування унікальних особистостей в заангажованій творчості того часу явно переважала над іншими структурними складниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині дослідницьке поле літератури для дітей та підлітків все більше набуває ваги як самодостатній сегмент на перехресті літературознавства та педагогіки. Особливо його збагатили своїми надбаннями У. Баран, М. Варданян, Т. Качак, В. Кизилова, О. Луцківська та інші. Зазвичай у фокус науковців потрапляють тексти класиків літератури, а не портрети їхніх творців. Щодо Лесі Українки, то її доробку, що вивчається в школі, останніми роками була присвячена низка статей, як-от: «Леся Українка, “Давня казка”». Ідея служіння митця народові» А. Романовської, «Леся Українка – дітям. Позакласне читання» Г. Тимошенко, «Хронотоп лісу в казці раннього українського модернізму (Дніпрова Чайка, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Леся Українка)» О. Цапалової). Натомість власне образ Лесі Українки досі не ставав об'єктом студіювань.

За спостереженнями Т. Качак, при вивченні літератури для дітей сьогодні варто вважати актуальними три інтерпретаційні стратегії: літературознавча з її увагою до поетики, дидактична, у центрі якої перебуває виховний потенціал книжки, та мультидисциплінарна, яка апелює до досліджень у різних наукових галузях. Дослідниця слушно стверджує, що «практика методологічного плюралізму та поєднання різних критичних підходів у межах дослідження літератури для дітей є особливо важливою, коли мова йде про висвітлення тенденцій» [1, с. 33]. На нашу думку, саме такий підхід доцільно використовувати і в дослідженні творів, присвячених образам культових особистостей. Безперечно, при вивченні літературних текстів про письменників необхідно брати до уваги надбання біографістики, епістології, літературознавства, які також мають за мету розкрити світ майстра слова. Не

менш важливо враховувати психологію читача, якому адресована книга, а вона суттєво відрізняється у різних вікових прошарках.

Мета статті – здійснити аналіз динаміки трактування образу Лесі Українки, який пропонували юному читачеві від епохи шістдесятництва до сьогодення, та визначити пріоритетні особливості у царині образотворення письменниці у доробку радянських письменників та літературів незалежної України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дитячий вік Лесі Українки ніколи не був самодостатнім у фокусі письменників СРСР, але окремі художньо-біографічні твори приділяли значну увагу становленню майбутньої письменниці. Популярними на ту пору були такі книги: «Велет розпалює ватру» К. Граната, «Дочка Прометея» М. Олійника, «Леся Українка» А. Костенка. Оцінюючи ці тексти, варто звернутися до статті молодшої сестри Лесі Українки І. Косач-Борисової «Біографічні повісті про Лесю Українку». Авторка наголошує, що відомі особистості завше потрапляють на сторінки белетристичних творів. Однак банальний переказ біографічних фактів, який доповнювали безпідставні вигадки, не могли не обурювати І. Косач-Борисову. Утім, варто пам'ятати, що чинні класифікації викладу біографічного матеріалу виокремлюють кластер літературний або художній, який «не зобов'язує до наукової точності» [2, с. 71].

До «quasi біографічних белетристичних творів» І. Косач-Борисова однозначно відносить повість К. Граната. Основною ціллю автора їй видається схарактеризувати Лесю Українку «як більшовичку, ортодоксальну марксистку» [3, с. 31], відтак її дитинство майже не цікавить автора. Спотвореними виглядають під пером письменника батьки Лесі Українки, а їхні стосунки з дітьми виглядають ненатуральними. Багато помилок, незнання побуту інтелігентів, вульгарні перекинуття звертань до близьких родичів – все це стало наслідком щонайменше поганого ознайомлення письменників з уже опублікованими на той час листами родини Косачів. Сестра Лесі Українки наголошує на надуманості аргументів письменників на користь атеїстичного вектора у вихованні дітей в родині Косачів, відчуженні останніх від батьків, котрі у тексті постають як «лицеміри», що «тільки показово удавали демократів» [3, с. 37].

М. Олійник у літературу прийшов з журналістики. Працюючи тривалий час у Луцьку, добре знав місця, пов'язані з письменницею, що було поштовхом до задуму реконструювати її образ.

Спочатку з-під пера автора вийшла повість «Леся», продовженням циклу стала повість «Одержима», що разом склали дилогію «Дочка Прометея» (1966). Лауреат премії ім. Лесі Українки (1991), М. Олійник своєю працею сприяв канонізації образу письменниці у хрестоматійній парадигмі.

У повісті «Леся» зягельська дівчинка посате закоханою в природу, від батьків їй з братом передається любов до книг. У повісті детально згадуються перші прочитані нею твори, сімейні літературні читання, емоційна реакція Лесі на сюжетні колізії відомих книг, формування переконання, «що "Кобзар" – то свята правда» [4, с. 12]. Біографічний матеріал підібрано автором тенденційно, з дидактично-ілюстративною метою. Єдиним конфліктом означено зіткнення родини інтелігентів з імперською системою та її охоронцями жандармами. У такому ж ключі представлено луцький та колодяженський етапи дитячих літ Лесі Українки. Прикметно, що література, яку читає дітям Олена Пчілка, багата на постаті з російської історії, у родині нібито любили співати російськомовні революційні пісні, що дає підстави вважати авторську фальсифікацією свідомою задля демонстрації відповідності ідеї твору політиці партії у сфері міжнаціональних стосунків.

У другій частині повісті крупними мазками показано кліматолікування юнки в Одесі, Криму, гуртування плеядівців навколо Лесі Українки в Києві, Основним ідейним опонентом молодих показано «українофіла» Сергія Єфремова. Завершення повісті «Леся» маргіналізує літературне покликання Лесі Українки, на перше місце виходить її, мовляв, доленосний вибір стежі підпільної боротьби у складі соціал-демократичних гуртків. Безперечно, що сюжетні перипетії твору вибудовувалися на догоду наративам доби.

Іншу траєкторію шляху до Лесі Українки засвідчує А. Костенко, який тривалий час вивчав біографію і творчість письменниці як літературознавець. Першою спробою звернення А. Костенка до життєпису письменниці стала книга «Співачка досвітніх вогнів» (1963–1967), а до її 100-річчя він підготував солідну працю «Леся Українка (1971). Відомо, що упродовж 15 років автор листувався з молодшою сестрою Лесі Українки Ізидорою, яка цінувала його біографічний текст за виразніші національні маркери. Приміром, А. Костенко так трактує самоідентифікацію Принцеси з «Осінньої казки»: «Я ж Україна! Цар мене силою тримає при собі!» [5, с. 292]. Водночас автор представляє ширший європейський контекст становлення письменниці. Він же дає власну відповідь на питання щодо крите-

ріїв щастя цієї унікальної особистості: «Щаслива була Леся ще й тому, що відкрила сенс життя та його мету. І ще тому, що здатна була збагнути неждану красу рухливого, мінливого, але вічного світу» [5, с. 73]. Біографічні ракурси А. Костенка свідчать про його прагнення бути максимально об'єктивним, рельєфно проказати шляхетність орієнтирів юнки. Розгоратючі ті самі топоси, що й М. Олійник, все ж А. Костенко кидає дещо інше світло на факти історії, які відкривала для себе героїня. В інших текстах, присвячених Лесі Українки (повісті С. Наумович «Леся», п'єсі «Червона троянда» Л. Смілянського, кіносценарії «Іду до тебе» І. Драча) трактування дитячих років Лесі Українки присутнє епізодично.

За роки незалежності з'явилося кілька книг про Лесю Українку, що безпосередньо адресовані дітям. Серед них заслуговують уваги такі твори, як «Далека принцеса» А. Дибі, «Лесина пісня» Є. Білоусова, «Мандрівний клубочок» Н. Малетич. Їхньою спільною рисою є позбавлення свідомих викривлень на догоду ідеологічним тенденціям, розкриття образу дівчинки Лесі без канонізованої позолоти. Нагадаймо, що про необхідність суттєвих зрушень у висвітленні універсуму Лесі Українки голосно заявили такі відомі вчені, як Г. Грабович та О. Забужко. Зокрема Г. Грабович одним з перших закликав уникати пафосного штампу «Дочка Прометея». Стереотипні силуетки під штучними гаслами та номінаціями «*де-факто* роблені для школи і школою» [6], та насправді вони відштовхують «маскою» офіціозу, комільфо, що досі залишаються впливовими. За твердженням О. Забужко, нині вартими інтерпретації у літературі є гендерна рівність у вихованні молодшого покоління Косачів, дух свободи, культивування різних видів гри попри доволі авторитарний тип материнства Олени Пчілки. З іншого боку, О. Забужко різко критикує тенденції інфантилізму у літературних візіях Лесі Українки. Вже навіть огляд шкільних підручників доводить: якщо йдеться про Лесю Українку, то «Хвороба, *de facto* головний персонаж цієї вкрай дивної біографії» [7, с. 54]. О. Забужко вважає, що особливого осмислення потребують факти гуртування дітей та молоді навколо Лесі Українки, наголошуючи: «...і це слід би зробити не з самого тільки сентименту до дитячих забав «нашої Лесі», і не такі вже ті «забави» дитячі: «отрочество» – це вік *особистісної соціалізації* ...» [Заб, с. 470].

Важливий крок у вказаному напрямку чи не першою зробила А. Дибя у творі «Далека принцеса» (1999). Назва повісті відображає міфічні

паралелі самоідентифікації письменниці, яка змушена була повсякчас шукати підсоння. Далека принцеса (Princesse Lointaine) – головна героїня однойменної віршованої п'єси французького драматурга-неоромантика Е. Ростана, котрий втілює ідею нерозривності дійсності і фантазії. Зважаючи на суворе оберігання Лесею Українкою кордонів приватного життя, ця проєкція дозволяє припустити, що справді письменниця бачила себе фігурою утаємниченою у баченні нащадків.

Аллі Дибі сповна вдалось розгорнути мапу юних літ Лесі Українки у своєму творі. Цьому сприяла її багаторічна праця в Київському музеї Лесі Українки, дослідження, здійснені на посаді наукового співробітника Інституту літератури НАН України. Її твір «Далека принцеса», виданий додатком до газети «Українська мова та література», користувався величезною популярністю в учительському середовищі. Авторка визначає жанровий профіль «Далекої принцеси» як «документальна повість для родинного читання», і такого діалогу сучасникам вкрай бракувало. Особливо цінним у книзі А. Дибі є конкретний опис предметного світу родини Косачів. Без сумніву, саме музейні працівники найкраще знають речі, які оточували родину Косачів, інтер'єр та екстер'єр садиб і домівок родини. Авторці вдалося коректно і толерантно представити стосунки Лесі Українки з матір'ю, родинні легенди.

На запит інтерпретації образу визначної письменниці в дитячій літературі незалежної України певною мірою відповів Є. Білоусов. Двомовний автор з Криму, який мав великий досвід комунікації з школярами, видав кілька книг для дитячої аудиторії, обравши своїми героями українських письменників. За книгу «Тарасове перо» був відзначений премією ім. Лесі Українки. У книзі «Лесина пісня» (2009) насамперед йдеться про формування особистості та світогляду письменниці. У передмові до неї письменник П. Мовчан зазначає, що винятково важливі функції у тексті належать феномену слова, мови як духовної спадщини народу: «Дівчинка Лесья навчилася читати у чотири роки. У дев'ять – народився перший вірш. І з того часу Слово стало її опорою і зброєю» [8, с. 3]. Є. Білоусов у своїй повісті-казці переплів дитячі пригоди майбутньої письменниці з фрагментами народних пісень, казок, переказів. Початок книги – це своєрідний метатеатр народної творчості, у якому діями виступають Вишиванки, Колядки, Казки, Загадки, Крашанки, Легенди, Щедрівки, яких згуртували старші представники славного роду – Слово та Пісня. Особливо натхненні слова у повісті-казці адресовані світу Книги, який повсякчас оточу-

вав схильну до мандрів у уяві маленьку Лесью. Не менш плідний вплив на дівчинку зробило знайомство з дорослими, родичам і друзями батьків, в котрих вона побачила будівничих нової України. В тканину наративу вдало вплетені перші листи Лесі Українки, які засвідчують її самокритичність, постійне прагнення до вдосконалення. Панорама дитячих ігор дітей родини Косачів представлена як школа життя, що збагачує досвідом прийняття особистісних рішень. До честі автора – він не спекулює на темі недуги Лесі Українки. Перед читачем відкриваються розмаїті творчі здібності дівчинки – літературні, музичні, театральні, починається пошук свого покликання. Менш вдалими у книзі є описи народження перших віршів поетеси в підлітковому віці. Відповідальність митця, усвідомлення власної місії увиразнюють діалоги Лесі Українки з Піснею, що суголосна образу Музи, яка ще в дитинстві пояснює Лесі: «... ти – Творець. І твій талант чималий, він належить людям» [8, с. 93]. Книга має всі підстави переконати юного читача, що життя Лесі Українки було багатим на радощі й випробування, а сама письменниця змалку демонструвала силу волі й характеру, черпаючи енергію рідної землі, коханої України.

Особлива увага в дитячій літературі надається подорожнім інтенціям Лесі Українки. Ця схильність поетеси зумовила вибір назви книги Н. Малетич «Лесья. Мандрівний клубочок» (2021), що, безсумнівно, підказана листами письменниці. У спілкуванні зі своєю двоюрідною сестрою Л. Драгомановою дівчата жартома використовували образні найменування *Boule vagabonde* (мандрівна куля) і *boule fixe* (непорушна куля). Перша з них стосувалася Лесі Українки, яка багато подорожувала, відтак нагадувала справді летючу кулю, м'яч, перекотиполе, колобок.

Книга Н. Малетич відноситься до літератури нон-фікшн. Вона містить достовірну наукову інформацію, подану у доступній формі, довідниковий за характером. В анотації сказано: «Ми щодня зустрічаємо Лесью Українку в пам'ятниках і назвах вулиць, на купюрах і в шкільних кабінетах. Але яким щодня бачила світ сама Лесья?» [9, с. 152]. Чудово ілюстрована книга (художниця Маша Фоя) розрахована на школярів середнього та старшого шкільного віку, хоча досвід дитячої письменниці та редактора дитячих радіопередач й Інтернет-видань все-таки тяжів над авторкою, відтак вона насамперед враховує запити молодших школярів, недооцінюючи інтереси підлітків. Авторська іпостась у книзі здебільшого стерта, хоча читачеві тинейджерського віку важить особистість, з якою він вступає в діалог. У цьому

сенсі варто згадати книгу М. Лаюка «Залізна вода», у якій наскрізним є образ Лесі Українки та її мандрівка у Буркут. В одному з інтерв'ю М. Лаюк говорить про свій роман: «...формально почав я над ним працювати ще пів життя тому, коли у старших класах взявся збирати свідчення й легенди про ту подорож Лесі» [10]. Справді, юний читач сьогодні готовий сприймати не тільки усталений міф про письменницю, але й глибоко поринати у її почуття і прагнення, захопитися пошуковою роботою, аби вибудувати особистісну концепцію загадки Лесі Українки.

Утім, використані у книзі Н. Малетич документальні факти дозволяють відкрити читачеві приватне життя письменниці без фальшування та залежності від трафаретів. У тексті «Мандрівного клубочка» приділено багато уваги спілкуванню письменниці з рідними, сповненої тепла, дотепів, відвертості, яка можлива тільки з близькими за духом людьми. Переконаливо показано різні аспекти успішного хоумскулінгу, завдяки якому дівчинка, котра більшість часу проводила в українських селах та містечках, стала врівень з найосвіченішими людьми свого часу. Чимало прикладів ілюструють іміджбілдинг письменниці, що, безперечно, цікавить юних читачів. Власне подорожам присвячені тільки останні сторінки книги. Цілком доречно було би зробити акцент на вмінні Лесі Українки мандрувати силою думки, проникати в різні часи і простори, завдяки чому подорож стала б наскрізним мотивом у тексті.

Висновки. У царині створення образу Лесі Українки в документально-художній літературі для дітей та юнацтва за останні десятиліття відбулись суттєві зрушення. Авторами нового

покоління значною мірою подолано канонізовані кліше, які функціонували в умовах ідеологічного тиску, котрий панував в СРСР навіть на рівні дитячої лектури. Нині абсолютно відкинута дидактичний пафос змалювання юної письменниці як апологетки революційного світогляду, класової непримиренності; вона зазвичай інтерпретується у світлі національного укорінення, водночас постає особистістю виняткової освіченості, відкритою до всього світу.

Літератори, вдаючись до написання текстів для наймолодших читачів, повсякчас розширюють жанрову палітру біографічних текстів, збагачують інкрустацію фактажу, раніше невідомого чи маргіналізованого. Це не заважає індивідуальній оригінальності, творча уява авторів стає більш розкутою. У текстах А. Дибби, Є. Білоусова, Н. Малетич образ Лесі Українки приваблює силою характеру, невтоленною допитливістю, постійним самопізнанням, стрімким шляхом до самоідентифікації себе як літераторки. Надмірне наполягання на нещастях Лесі Українки, зумовлених передусім її хворобою, відступило перед розумінням унікального духового світла її індивідуальності, багатства глибоких вражень, пережитих нею у юні роки. Є підстави вважати, що цей напрям розвитку дитячої та юнацької літератури буде успішно розвиватися, а науковці розглядатимуть окремо жанрові надбання. Оскільки нині помітно змінюються можливості репрезентації для дітей певних явищ з залученням нових технологій, то інтермедіальні методи стануть пріоритетними для аналізу фільмів, кліпів, відеоігор тощо, у яких фігуруватиме постать юної Лесі Українки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Качак Т. Б. Література для дітей та юнацтва: проблеми методології дослідження. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017, № 10. С. 22–34.
2. Розман І. І. Розвиток педагогічної біографістики в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. 2021. 614 с.
3. Косач-Борисова І. Біографічні повісті про Лесю Українку. *Сучасність*. 1983. №. 3. С. 30–41.
4. Олійник М. Дочка Прометея: Діалогія. Київ: Дніпро, 1971. 375 с.
5. Костенко А. Леся Українка. Життя видатних людей. А.С.К., 2006. 512 с.
6. Грабович Г. Леся для дорослих / підготував В. Семків. *Збруч*. 04.03.2021. Url: <https://zbruc.eu/node/103729> (дата звернення: 16.03.2025).
7. Забужко О. Notre Dame D'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 640 с.
8. Білоусов Є. Лесина пісня / Передмова П. Мовчана. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 112 с.
9. Малетич Н. Леся. Мандрівний клубочок. Київ: Портал, 2021. 152 с.
10. «Залізна вода» Мирослава Лаюка: автор презентує роман про Лесю Українку. *Видавництво Старого Лева*. 25 січня 2021 р. Url: <https://starylev.com.ua/news/zalizna-voda-myroslava-layuka-avtor-prezentuye-roman-pro-lesyu-ukrayinku> (дата звернення: 15.03.2025).